

Jan Richter

Portrétní plastiky Balthasara Hubmaiera a jeho ženy Elsbeth

Ve sbírkách Regionálního muzea v Mikulově se nacházejí sádrové kopie plastik zobrazujících hlavy vůdce komunity novokřtěnců Balthasara Hubmaiera (Friberg kolem r. 1480 – Vídeň 10. 3. 1528) a jeho ženy Elsbeth, roz. Hüglineové (Reichenau, ? – Vídeň 13. 3. 1528).¹ Tyto předměty vzbuzují velkou pozornost domácích i zahraničních badatelů (např. v roce 2003 poskytlo muzeum informace zájemcům z Univerzity Severní Karolíny ve Spojených státech a ze Švýcarského spolku pro dějiny novokřtěnců v Erlachu) a jsou vzácnou památkou na pobyt Balthasara Hubmaiera a jeho ženy ve městě. Zajímavé ovšem nejsou jen události, které Hubmaiera do města přivedly, a důvody, pro které musel odejít, ale také novodobý příběh těchto bust.

Hubmaierova cesta do Mikulova nebyla snadná. Po propuštění z městského žaláře v Curychu se 6. května 1526 vydal do Kostnice, kde ovšem pobyl jen krátce. Zastavil se pak v Řezně a po krátkém pobytu u místní novokřtěnecké komunity se po Dunaji dopravil do Štýru (Steyr), odkud odešel do Mikulova. Nevíme přesně, kdy do města dorazil, zřejmě se tak stalo v červnu 1526.²

Pohnutky, které jej přivedly právě sem, přesně neznáme, zásadní roli při jeho rozhodování ale bezesporu hrála osobnost majitele mikulovského panství Leonharda (Linharta) z Liechtensteina. Obecně tradovaná verze, že byl Liechtenstein známý přívrženec reformace, a proto se Hubmaier usadil na jeho panství,³ nebo že dokonce Liechtensteinovu přízeň získal až v Mikulově,⁴ se nejeví jako příliš pravděpodobná. Hubmaier se přece po útěku z Waldshutu uchýlil do Curychu s nadějí, že zde nalezne útočiště, ale Zwingli, významný činitel reformačního hnutí, nezapomněl na prudké spory s Hubmaierem a nechal jej uvěznit. Ve vězení strávil čtyři měsíce a byl přinucen odvolat své učení.⁵ Lze se tedy domnívat, že měl ve Štýru jistější důvody, proč se vydat do Mikulova, než jen Liechtensteinovu pověst. Nejvěrohodnější je podle mého názoru verze Tobolkova, totiž že se s Leonhardem setkal už ve Štýru, kde byl Liechtenstein „o novokřtěnství přesvědčen samotným Hubmaierem“.⁶

Nevíme, kde Hubmaier po příjezdu do Mikulova bydlel, ale kázal podle všeho v domě Oswalda Gleida v nově vzniklé ulici Predigstuhlgasse (Kazatelská, nyní Školní ulice).⁷ Tam byla zřízena i novokřtěnecká tiskárna, kterou vedl augsburský rodák Simprecht Sorg.⁸

V Mikulově pobyl Hubmaier jen něco přes rok. 20. srpna 1527 vydal král Ferdinand I. generální mandát, podle kterého se obyvatelstvo muselo řídit Ediktem wormským⁹ (tedy mj. upustit od křtu dospělých), a protože byl Ferdinand už v říjnu 1526 zvolen českým králem (v listopadu stejného roku se stal i moravským markrabětem), mandát platil i v českých zemích. Leonhard z Liechtensteina byl se svým bratrem Janem povolán ke králi do Vídně spolu se „všemi svými kazateli“.¹⁰

¹ Bergsten, Torsten: Balthasar Hubmaier – seine Stellung zu Reformation und Täuferum, J. G. Oncken Verlag, Kassel 1961, s. 275.

² Hošek, František Xaver: Balthasar Hubmaier a počátkové novokřesťanství na Moravě, Brno 1867, s. 82–83.

³ Srov. např. Seifert, Theo R.: Nikolsburg, Verlag A. Bartosch, Mikulov 1937, s. 65.

⁴ Kalesný, František: Habání na Slovensku, Tatran, Bratislava 1981, s. 17.

⁵ Caner, Emir: The Life and Legacy of Hubmaier (nepublikovaná disertační práce, uloženo v RMM), s. 34.

⁶ Tobolka, Zd. V.: Knihtiskář Simprecht Sorg-Froschauer, In: Časopis Matice moravské, roč. 53, 1929, s. 502.

⁷ Elsinger, Reiner: Die Glaubenskriege und ihre Asuwirkungen auf unsere Heimat, In: Heimatbuch Nikolsburg, Vídeň 1981, s. 289.

⁸ Simprecht Sorg pocházel z Augsburgu, stal se tiskařem stejně jako otec. Kolem r. 1523 přišel do Curychu a odtud odešel s Hubmaierem na Moravu. K tomu viz Tobolka, Zd. V.: Knihtiskář Simprecht Sorg-Froschauer, In: Časopis Matice moravské, roč. 53, 1929, s. 502.

⁹ <http://www.bible.org/docs/history/schaff/vol7/schaff123.htm>, citováno 15. 9. 2003.

¹⁰ Zieglschmid, A. J. F., Die Älteste Chronik der Hutterischen Brüder, The Caygua Press, Ithaka, N. Y., 1943, s. 50. Srov. také Hošek, cit. dílo, s. 140.

Hlava krále, ze sbírek Galérie mesta Bratislavy, inv. č. B 556

Ženský portrét, ze sbírek Galérie mesta Bratislavy, inv. č. B 586

Liechtensteinové rozkazu uposlechli a Hubmaiera se ženou dopravili do Vídně – podle jedné z verzí byli svázáni, naloženi na žebříňák a odvezeni.¹¹ Role Leonharda z Liechtensteina byla tedy opět klíčová. Zdá se, že Ferdinandův protireformační kurz byl natolik ostrý, že se mu Liechtenstein neodvážil vzdorovat. Zajímavá je také domněnka, že Leonhardu z Liechtensteina byly výměnou za Hubmaiera odpuštěny jeho dosavadní reformační sklony, nebo že mu byla dokonce garantována náboženská svoboda.¹²

Hubmaier byl tedy spolu se svou ženou převezen do Vídně, kde byl oficiálně zatčen a převezen na dolnorakouský hrad Kreuzenstein.¹³ Kdy přesně byl Hubmaier převezen do Vídně a poté do vězení na zmíněný hrad, není bohužel známo. Hošek se však domnívá, že „bylo to snad již v měsíci septembri r. 1527, když Hubmaier s ženou svou z Mikulova nejprve do Vídně přivezen a k soudu postaven byl“,¹⁴ protože Faber, Hubmaierův kolega ze studií, jej na jeho žádost navštívil a 24. prosince píše, že v té době byl Hubmaier na Kreuzensteinu již několik měsíců. Zřejmě tedy byl Hubmaier vydán do Vídně poměrně rychle, což by znamenalo, že tlak na Liechtensteina byl opravdu velký.

V této souvislosti není bez zajímavosti poznamenat, že v tzv. Habánské kronice (Die Älteste Chronik der Hutterischen Brüder) stojí, že byli do Vídně povoláni všichni kazatelé z Mikulova. Hošek si správně všimá, že by bylo velmi neobvyklé, aby se do Vídně dostavili všichni novokřtěnečtí kazatelé, ale pouze jeden z nich byl uvězněn a souzen. Proto je možné se domnívat, že vídeňský dvůr měl o Hubmaierovo potrestání opravdu značný zájem.

Jedním z bodů obžaloby při procesu bylo také Hubmaierovo působení ve Waldshutu. Hošek píše:

¹¹ Zemek, Metoděj: Novokřtěnci v Mikulově, In: Richter, Václav, Krsek, Ivo, Stehlík, Miloš, Zemek, Metoděj: Mikulov, Blok, Brno 1971, s. 88. Původ této zprávy je ovšem neznámý.

¹² Estep, William R.: The Anabaptist Story, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Company, 1975, s. 66. Citováno podle Caner, Emir, cit. dílo, s. 54.

¹³ Zieglschmidt, A. J. F. (ed.): Der Älteste Chronik der Hutterischen Brüder.

¹⁴ Hošek, cit. dílo, s. 140.

„Vídenský soud pak držel se v při Hubmaierově vlastního vyznání jeho, že popírá nauku o svátosti oltářní a o křestu malíčkých, a nad to hlavně zřetel obracel k jednání jeho ve Valdshutě, obzvláště k tomu, že v městě tom svedl lid k odboji a byl úhlavním nepřitelem Královské Milosti a domu rakouského.“¹⁵

Vše tedy svědčí o tom, že Ferdinand byl pevně rozhodnut s Hubmaierem skoncovat. Můžeme ovšem jen spekulovat, že zmínka v tzv. Habánské kronice o všech kazatelích z Mikulova může dokládat vysvětlení, které se mikulovské obci dostalo – snad přímo od Leonharda z Liechtensteina.

Po výsleších na Kreuzensteinu tedy začal 3. března ve Vídni samotný proces,¹⁶ který trval jeden týden, a bohužel o něm nemáme bližší zprávy. 10. března byl Hubmaier upálen na hranici a 13. března byla jeho žena Elsbeth utopena v Dunaji.

Po Hubmaierově smrti začali být novokřtění důsledně stíháni. Zemský sněm, který se sešel v březnu 1528 ve Znojmě, dal svolení k jejich všeobecnému pronásledování, přičemž nikdo jim beztretně nesměl poskytnout ochranu.¹⁷ Na tomto místě je zajímavé si opět připomenout Leonharda z Liechtensteina. Když se totiž asi dvě stě osob z Mikulova rozhodlo odejít, Liechtenstein se je snažil přesvědčit, aby zůstali, a když neuspěl,

„... ist mit Inen gerriten bis gen Vundern Wisssternitz / hat Ihnen daselbst ein trunckh verschafft / und mautfrey gelassen.“ [jel s nimi na koni až k Dolním Věstonicím, nabídl jim doušek a bez mýta je propustil]¹⁸

Leonhard z Liechtensteina byl podle všeho zajímavou a nejednoznačnou osobností, která si bezesporu zaslouží více pozornosti.

Vyhánění novokřtěnců na Moravě ostatně nebylo úspěšné – v roce 1561 požadoval císař Ferdinand znovu definitivní odchod novokřtěnců z Moravy, ale moravští stavové mu nevyhověli, protože novokřtění byli „vynikajícími ranhojiči, řemeslníky a rolníky, bez kterých se země neobejde“.¹⁹ Podobný požadavek předložil i Maxmilián II. v roce 1567.²⁰ Velmi zajímavá je v tomto kontextu závěť Oldřicha z Kounic (1569–1617), rady a komorníka krále Matyáše a jeho bratra arciknížete Maxmiliána,²¹ z roku 1613. Svým čtyřem synům v ní píše:

„Novokřtence nevyhánějte zlovolně, nehlaste je ani u domu, ani u dvora. Ale tam, kde žádání nejsou, nepřibírejte je. Protože jestliže je špatné žít s nimi, horší je žít bez nich. O tom k vám mluvím z dlouhé zkušenosti.“²²

V Mikulově se pak novokřtění přes nepříznivé podmínky pro existenci nezávislého duchovního života připomínají ještě několikrát – v roce 1579 byl na zákrok zámeckého hejtmana zbaven členství v městské radě Stephan Bader, protože nechtěl opustit „luterskou víru“.²³ Další zmínky o stoupencích tohoto učení máme z Mikulova z let 1599 a 1619.²⁴ Dějiny novokřtěnců v Mikulově končí na svátek sv. Václava, dne 28. září 1622. Toho dne totiž vydal kardinál Dietrichstein dekret, který anabaptistům definitivně zakazoval pobyt ve městě.

¹⁵ Tamtéž, s. 145.

¹⁶ Caner, Emír, cit. dílo, s. 40.

¹⁷ Seifert, Theo R.: Nikolsburg. Verlag A Bartosch, Mikulov 1937, str. 69.

¹⁸ Zieglschmid, cit. dílo, s. 87.

¹⁹ Seifert, cit. dílo, s. 69.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Halada Jan, Lexikon české šlechty, Akropolis 1992, s. 80.

²² Tamtéž, s. 70. Citováno podle Mährisches Landesarchiv in Brünn, Adelsakten, tedy MZA, zřejmě rodinný fond Kouniců.

²³ Tamtéž.

²⁴ Seifert, cit. dílo, s. 70, Zemek, cit. dílo, s. 89.

Nyní se dostáváme ke dvěma plastikám ze sbírek Regionálního muzea v Mikulově. V létě roku 1935 byly při stavebních úpravách ve zdech domů č. 18 a 22 na tehdejší Predigstuhlgasse (nyní ul. Školní) objeveny dvě plastiky – hlava muže a ženy. Nálezové okolnosti ani přesné místo nálezu nebyly bohužel zaznamenány. Dr. Karl Jüttner při pozdějším evidování kopií těchto plastik ve sbírkách Muzejního spolku v roce 1936 zapsal, že byly „ve dvoře těchto domů zazděny jako kameny“.²⁵ Je tedy nejednoznačné, jestli tam byly umístěny původně, či zda tam byly někdy později uschovány.

První torzo reliéfu zobrazuje hlavu muže ve středních letech s plnovousem a královskou korunou, druhý reliéf pak hlavu ženy, taktéž ve středních letech, s kulatou tvářicí a šátkem zcela zakrývajícím vlasy. Pozoruhodná je klasifikace, kterou provedl Theodor R. Seifert ve své knize „Nikolsburg, Geschichte der Stadt in Wort und Bild“ v roce 1937, tedy záhy po nálezu. Píše, že „mužská hlava s velkým vousem představuje novokřtěnce ze skupiny heftlerů (háčkařů). Ti používali ke spínání oděvu drátěná očka. Jiná skupina, knöpfleři (knoflíkáři), k témuž užívali knoflíky a nenosili vousy.“²⁶ Seifert neříká, odkud toto rozlišení pochází, ani zda se kryje s běžnějším rozlišením mezi schwertlery (lidmi meče) a stäbclery (lidmi hole), které souviselo s rozdílnými věroučnými názory na používání zbraní. Hubmaier podle dochovaných portrétů vousy nosil, takže patřil bezesporu do skupiny heftlerů.

Nedlouho po objevu majitel domu, Johann Krupschmied, plastiky prodal tehdejší bratislavské instituci s názvem Vedecké ústavy mesta Bratislavy,²⁷ sdružující archiv, muzeum a knihovnu. Nevíme bohužel, jak a proč se tyto předměty dostaly právě do Bratislavy. Můžeme pouze spekulovat, že Johanna Krupschmieda oslovil pracovník této instituce, který se zabýval dějinami novokřtěnců, neboť Krupschmied bydlel ve známém tzv. Habánském domě. Mikulovský muzejní spolek nicméně nechal ještě téhož roku vyrobit kopie, které byly uloženy do jeho sbírek.²⁸

V Bratislavě byly plastiky určeny jako vyobrazení kazatele Hubmaiera a jeho ženy. V padesátých letech 20. století pak byly převedeny do sbírek Galérie mesta Bratislavy. Zde se náhle objevují čtyři hlavy – tři kamenné a jedna sádrová. Podle přiložených fotografií je zřejmé, že jde o totožné osoby, navíc u dvou z nich (hlava kazatele Hubmaiera, kámen, inv. č. B 163, a hlava ženy kazatele Hubmaiera, sádra, inv. č. B 177) byla pracovníky galerie doba vzniku určena na 19. století, jde tedy s největší pravděpodobností o kopie hlav původních (hlava krále, 15.–16. století, pískovec, restaurováno v r. 1972, inv. č. B 556, a ženský portrét, 15.–16. století, pískovec, restaurováno v r. 1972). Snad byly vyrobeny ve stejné době jako kopie mikulovské.

Zajímavý je rozpor v názvu – zatímco pozdější plastiky jsou identifikovány jako Hubmaier a jeho žena, dřívější plastiky jsou anonymní.

Podivným administrativním řízením byly plastiky z 19. století převedeny do Československé televize Bratislava jako rekvizity a dnes již není možné zjistit jejich osud.²⁹

Pozoruhodné jsou i okolnosti vzniku těchto plastik. František Kalesný ve své práci „Habáni na Slovensku“ píše, že se jedná o „posměšné posmrtné busty“ Hubmaiera a jeho ženy.³⁰ Údajně je nechal zhotovit „vídeňský arcibiskup“ jako „výstrahu a důkaz podoby ďáblových pomocníků“.

Toto tvrzení je rozporné hned z několika důvodů. Bylo by velmi obtížné zhotovit posmrtné portréty Hubmaiera a jeho ženy, neboť Hubmaier byl upálen a Elsbeth Hubmaierová byla utopena v Dunaji s kamenem na krku. Neobvyklá je také úvaha, že by „vídeňský

²⁵ Přírůstková kniha muzejního spolku za rok 1936, uloženo v RMM.

²⁶ Seifert, cit. dílo, s. 66.

²⁷ Dopis Vedeckých ústavů mesta Bratislavy ze dne 22. 1. 1936. Pozůstalost dr. Jüttnera, uloženo v RMM.

²⁸ Kniha přírůstků Muzejního spolku Mikulov, stav na konci r. 1935, č. 242. Dr. Jüttner píše, že byly plastiky vyrobeny na „náklad Muzejního spolku“.

²⁹ Všechny informace pocházejí z dopisu PhDr. Želmíry Grajciarové (Galéria mesta Bratislavy) z 16. 10. 2003, uloženo v RMM.

³⁰ Kalesný, František: Habáni na Slovensku. Tatran, Bratislava 1981, str. 16–17.

arcibiskup“ nechal tyto busty přivézt do Mikulova a zazdít je do zdi na dvoře tzv. Habánského domu. To by jistě vzpomínku na kazatelův pobyt v Mikulově stále oživovalo a posilovalo zbylé přívržence novokřtěneckého hnutí ve městě. Nejvyšším vídeňským duchovním správcem navíc v této době nebyl arcibiskup, ale biskup.³¹

Lze se spíše domnívat, že plastiky vznikly někdy po Hubmaierově zatčení a byly zazděny jako vzpomínka na tohoto kazatele ve městě, kde měl ještě dlouho, jak jsme viděli, mnoho příznivců a následovníků.

Regionální muzeum v Mikulově tedy bohužel nevlastní originály těchto bust, které se z výše uvedených příčin nacházejí v Bratislavě, ale díky pohotovému činu tehdejšího Muzejního spolku jsou v jeho sbírkách kopie těchto unikátních a velmi cenných předmětů.

Tzv. Habánský dům v Mikulově, kde byly plastiky v roce 1935 objeveny. (foto autor článku)

³¹ V letech 1523 až 1530 jím byl Johann von Revellis, který po svém jmenování do funkce zřídil soudní dvůr na potírání hereze. Arcibiskupství ve Vídni vzniklo až v roce 1716. Viz http://www.fm-solutions.com/St_Stephan/bischoefe.html, citováno dne 10. října 2003.